

Biber Gazının Birey ve Toplum Ruh Sağlığına Etkileri: Gezi Olayları Örneği

Psychological Effects of Exposure to Pepper Gas on Individual and Community Mental Health: The Example of Gezi Protests

Okan Taycan¹, Tamer Aker²

¹Uz.Dr., Haydarpaşa Numune Eğitim ve Araştırma Hastanesi Psikiyatri Bölümü, İstanbul, ²Prof.Dr., Kocaeli Üniversitesi Tıp Fakültesi Psikiyatri Anabilim Dalı, İzmit

ÖZET

Gezi parkı eylemleri sırasında güvenlik güçlerinin kitleler üzerine "biber gazı" olarak da bilinen gösteri kontrol ajanlarını aşırı miktarda kullanması yoğun bir tepkiye neden olmuştur. Biber gazının bireysel olarak ölüme kadar varabilen ciddi fiziksel hasarlara yol açtığı sıklıkla ifade edilirken, birey ve toplum ruh sağlığı açısından etkileri daha az bilinmektedir. Bu derlemede biber gazının bireysel ve toplumsal düzeyde ruh sağlığı açısından etkileri mercek altına alınıp, gezi parkı eylemleri özelinde olası psikiyatrik sonuçlarının tartışılması amaçlanmıştır. Kimyasal silah olarak da nitelenen biber gazının özellikle uzun dönemdeki etkileri halen tam olarak bilinmemektedir. Bu konu derinlemesine araştırılıp yetkin desenli bilimsel çalışmalarla netleştirilinceye kadar kullanımına izin verilmemesi gerekmektedir. Unutulmamalıdır ki, yaşananlar sonrasında ortaya çıkan fiziksel belirtiler büyük oranda iyileşebilir. Ancak insanların ve toplumun ruhunda yaratılan tahribatın iyileşmesi çok daha zordur ve zaman alır.

Anahtar Sözcükler: Biber gazı, gezi parkı eylemleri, ruhsal travma, toplum ruh sağlığı.

(Klinik Psikiyatri 2014;17:83-89)

SUMMARY

The massive use of riot control agents also known as "pepper gas" on people during the Gezi protests attracted so much reaction. Although various physical sequels including death evoked by the exposure to pepper gas have been shown before, the psychological effects are unclear. This present review aimed to discuss the psychological effects of exposure to pepper gas and the psychiatric consequences of the Gezi protests on both individual and community level. The long term effects of exposure to pepper gas on human health are still unknown. The use of pepper gas should be prohibited until its long term effects are clearly shown by scientific studies which are designed carefully. It is important to keep in mind that physical sequels caused by exposure to pepper gas could recover in time. However, psychological sequels might need more time and effort to get better.

Key Words: Pepper gas, gezi protests, psychological trauma, community mental health.

GİRİŞ

27 Mayıs 2013'te bir grup insanın Gezi parkı'nın yerine yapılması planlanan Topçu Kışlası projesinin durdurulması ve parkın korunması amacıyla başlatılan eylem, kitlesel bir halk hareketine dönüşmüştür. İçişleri Bakanlığı, Türkiye'nin 79 ilinde yaklaşık iki buçuk milyon kişinin eylemlere katıldığını bildirmiştir (Radikal Gazetesi 2013a). Günlerce süren olaylar sırasında gösterilere polislin orantısız güç kullanarak müdahale etmesi ve özellikle "biber gazı" olarak da bilinen gösteri kontrol ajanlarının kitleler üzerinde aşırı kullanımı, toplumda yoğun bir tepkiye neden olmuştur (Türk Tabipler Birliği 2013a, Türkiye Psikiyatri Derneği 2013). Güvenlik güçleri tarafından, toplanan kalabalıkları dağıtmak ve kişileri kontrol altına almak için kullanılan biber gazının, başta gezi olayları olmak üzere son dönemde yaşanan olaylardaki kullanımını kaygı verici boyutlara ulaşmıştır. Gezi olaylarında 20 günde 130.000 biber gazı fişeginin kullanıldığı ve iki yıllık gaz stokunun tüketildiği ve yeni alım ihalesine çıkıldığı yönündeki haberler, aşırı kullanımın boyutlarını göz önüne sermektedir (Radikal Gazetesi 2013b). Yakın tarihimizde biber gazının aşırı kullanımıyla ilişkili olduğu gösterilmiş başta Metin Lokumcu davası olmak üzere birçok yaralanma ve ölüm olayları gerçekleşmiştir (Türk Tabipler Birliği 2012). Tüm bu yaşananlar birlikte değerlendirildiğinde biber gazı kullanımının son yıllarda neredeyse tüm toplumsal olaylara müdahalede rutin bir uygulama haline geldiği görülmektedir. Ancak gezi olaylarında polislin biber gazını kalabalıklar üzerinde öncekilerle kıyaslanamayacak kadar yoğun bir şekilde kullanmış olması, uygulamanın yol açtığı etkilerin tartışılmasına ve biber gazının yasaklanması gerektiğini bildiren görüşlerin daha sıklıkla dile getirilmesine yol açmıştır (Türk Tabipler Birliği 2013b). Bilindiği üzere, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de daha önce polislin yaptığı müdahalelerde biber gazını aşırı ve gereksiz kullandığını tespit ederek, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 3. Maddesi'nin (işkence ve diğer kötü muamele yasağı) ihlal edildiğine karar vermiştir (Yaşa v. Türkiye ve Ali Güneş v. Türkiye davaları) (Uluslararası Af Örgütü 2013).

Biber gazının bireysel olarak ölüme kadar varabilen ciddi fiziksel hasarlara yol açtığı sıklıkla ifade edilirken (Smith ve Greaves 2002, Hu ve ark. 1989,

Hill ve ark. 2000, Weir 2001, Worthington ve Nee 1999), birey ve toplum ruh sağlığı açısından etkileri daha az bilinmektedir. Bu derlemede gezi olayları sırasında yoğun olarak kullanılan biber gazının bireysel ve toplumsal düzeyde ruh sağlığı açısından etkileri mercek altına alınıp, gezi olayları özelinde olası psikiyatrik sonuçlarının tartışılması amaçlanmıştır.

Biber gazı nedir, özellikleri nelerdir?

Ülkemizde son yıllarda güvenlik güçleri tarafından kullanımı gittikçe artan ve gezi parkı olayları süresince de gündeme gelen biber gazı ve benzeri gazlar, genel olarak "gösteri kontrol ajanları" olarak adlandırılan kimyasal maddelerdir. Birçok çeşidi bulunmasına rağmen içlerinde en sık kullanılan formları oleoresin capsicum (OC), chlorobenzylenemalononitrile (CS) ve chloroacetophenone (CN)'dur (Smith ve Greaves 2002). OC, solanacea familyasından Capsicum annuum ya da Capsicum frutescens adlı Şili biberi (kırmızıbiber, jalapeno ve paprika) veya acı Arnavut biberinin ayrıştırılması sonucu elde edilen yağdan üretilir. Bu yağ alkol, eter veya kloroform gibi çözücülerde çözündürülür ve sonrasında bu çözücü uçurulur. Geriye kalan mum benzeri madde Oleoresin Capsicum %5- %10 yoğunlukta, çözücü, su ve Nitrojen (itici) ile bir kaba sıkıştırılarak sprey şeklinde hazırlanır (Türk Tabipler Birliği 2011, Bulut ve Kara 2012). Organik kökenli olan OC, kimyasal olarak üretilen CN ve CS maddelerine göre, daha ucuz ve etkili olması ve etkisinin daha hızlı ortaya çıkması gibi "avantajları" nedenleriyle tercih edilirken, gezi olayları sırasında da ağırlıklı olarak OC kullanıldığı bildirilmiştir. Kimyasal ya da organik kökenli olması bu gazların tüm ilaçlar veya zehirler gibi kimyasal bir formülasyon olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Biber gazının sprey, fişek, roket, el bombası gibi çeşitli uygulama yöntemleri bulunmaktadır. Halihazırda bu gazların gösteri kontrol ajanı olarak kullanılması tartışılıyor olmakla birlikte, en azından uygulanması sırasında bazı şartların yerine getirilmesi zorunluluk arz etmektedir. Bunlardan birincisi biber gazını kullanan kişinin bu konuda yeterli eğitim almış olması gerekliliğidir. Nerede, nasıl, hangi durumlarda, nelere dikkat edilerek kullanılacağı, gazın muhtemel etkileri, miktarı ve gazdan nasıl arınılacağı konularında güvenlik güçlerinin

ayrıntılı bir eğitimden geçmiş olması şarttır. Gazın kullanım tekniği, hangi mesafeden uygulandığı ve uygulama dozajı etkilerinin ortaya çıkmasında belirleyici faktörlerdir (Türk Tabipler Birliği 2011, Bulut ve Kara 2012). Örneğin, toplumsal olaylarda gazın gereğinden daha yakın mesafeden doğrudan bir silah gibi kullanılmaması, en az 45 derecelik bir açıyla yaşamsal organları hedef almadan uygulanması ve kapalı mekanlara kesinlikle atılmaması büyük önem arz etmesine rağmen, gezi parkı olayları sırasında bu kurallar yok sayılmış ve ölümler sonucunda uygulanan uygulamalar herkesin gözü önünde defalarca tatbik edilmiştir.

Biber gazı sadece uygulanan kişiyi değil, uygulayan dahil olmak üzere aynı ortamda bulunanları da etkilemekte, dolayısıyla bir meslek hastalığı nedeni olabilmektedir. Her ne kadar güvenlik güçleri mensupları, basın emekçileri, sağlık çalışanları çeşitli korunma önlemleri almış olsalar da, hayvanlarla yapılan deneylerde tekrarlayan maruziyet sonucunda başta kanser olmak üzere farklı uzun dönem etkilerin ve meslek hastalıklarının ortaya çıkması riskinin bulunduğu yönünde kuvvetli şüpheler mevcuttur (Hu ve ark. 1989). İleri çalışmalara ihtiyaç duyulmakla birlikte capsacinin ağız boşluğunda muköz fibrozis yaparak özofagus kanseri gelişmesinde rol oynayabileceği ileri sürülmüştür (Türk Tabipler Birliği 2011). Olası karsinogenik etkiye bir başka örnek ise, yapılan deneysel bir çalışmada CN gazına maruz kalmanın, dişi farelerde iki yıl sonra meme bezlerinde fibroadenom gelişimi riskiyle ilişkisi olabileceğinin gösterilmesidir (National Toxicology Program 1990). Benzer şüphe, uzun dönemde biber gazı uygulayan popülasyonda çeşitli ruhsal bozuklukların da ortaya çıkabileceği yönündedir ancak bugüne kadar elimizde bu durumu açığa kavuşturacak net bir veri bulunmamaktadır.

Biber gazına bağlı fiziksel belirtiler, tedavisi ve erken dönemde psikiyatrik açıdan dikkat edilmesi gereken bazı hususlar

Biber gazı vücuda solunum, cilt ve sindirim yoluyla alınıp, deri ve mukozaları irrite ederek etki göstermektedir. Bu nedenle başta deri, göz, solunum ve dolaşım sistemi olmak üzere sinir ve gastrointestinal sistem dokularında toksik olduğu bildirilmiştir (Stopford ve Sidell 2004, Türk Tabipler Birliği 2011). Maruziyetten sonraki 3-5 saniye içinde

başlayan belirtilerin, uygulanma şekli, süresi, miktarı ve kişinin tıbbi durumuna bağlı olarak 15-60 dakika içinde ortadan kalktığı iddia edilse bile, hem gecikmiş reaksiyonlar, hem de daha uzun vadede yol açtığı etkiler hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır (Hu ve ark. 1989, Türk Tabipler Birliği 2011). Sıklıkla ortaya çıkan gözlerde ağrı, kızarıklık, batma; ciltte yanma, kızarıklık; hapşırma, öksürük ve bulantı gibi hafif ve geçici fiziksel belirtilerin yanında ciddi nefes darlığı, nefes alamama, boğulma hissi, görme kaybı, geçici körlük, deride yaygın ve yoğun yanma hissi gibi şiddetli belirtiler de görülebilmektedir (Karagama ve ark. 2003, Olajos ve Stopford 2004).

Biber gazına maruziyet sonrasında akut dönemde yapılması gerekenler derhal ortamdan uzaklaşılması, mümkünse temiz hava alınabilecek yüksekçe bir yere çıkılması ve giysilerin çıkarılarak gazla maruz kalan bölgenin ılık su ve sabunla bolca yıkanmasıdır. Akut dönemde ortaya çıkan fiziksel belirtilerin hızla tedavisi ve sönümlenmesi uzun vadede gelişmesi muhtemel psikiyatrik tabloların da önlenmesinde kritik bir öneme sahiptir. Ruhsal travma alanında yapılan çalışmalardan biliyoruz ki, travmatik olayın kişide yarattığı fiziksel belirtilerin şiddeti ve süresi ileriki dönemde psikiyatrik bozuklukların gelişme riskini belirleyen önemli faktörler arasında sayılmaktadır (Eşsizoglu ve ark. 2009). Bir başka ifadeyle travmatik olayın yoğunluğu ve şiddeti ne kadar büyükse psikiyatrik belirtilerin gelişme olasılığı da o kadar fazladır. Bu bakımdan biber gazına maruz kalanlarla yapılacak psikiyatrik görüşmelerde temas sonrası ortaya çıkan fiziksel belirtilerin şiddetinin ve süresinin sorgulanması risk değerlendirmesi için önemlidir. Ayrıca kişinin gazla teması sonrasında disosiyatif belirtilerin gelişip gelişmemesi de bize psikiyatrik açıdan ilk bakışta risk tespiti için ipucu olabilir. Uzun vadede yapılacak daha detaylı psikiyatrik değerlendirmelerde risk analizi için hangi hususlara dikkat edilmesinin gerektiği ilerleyen bölümlerde dile getirilmiştir.

İnhalasyon yoluyla alınan uçucu kimyasallara (organik solventler) bağlı zehirlenmelerde kısa süreli deliryum ve çeşitli organik beyin sendromlarının geliştiği bilinmektedir (Baker 1994). Organik beyin sendromları herhangi bir psikiyatrik bozuklukla oluşmayan, zihinsel fonksiyonlarda

yaygın azalmayı ifade etmektedir ve demans, deliryum, amnestik sendrom, genel tıbbi duruma bağlı katatonik bozukluk, genel tıbbi duruma bağlı kişilik değişikliği gibi klinik tabloları içermektedir (Amerikan Psikiyatri Birliği 1994). Her ne kadar alan yazında biber gazına bağlı böylesi tablolar bildirilmemiş olsa da, inhale edilmesi, bronşial mukozada iritasyon ve pulmoner ödem meydana getirmesi göz önüne alındığında, biber gazının gerek doğrudan kimyasal etkilerine bağlı olarak, gerekse sebep olduğu hipoksi nedeniyle kısa süreli deliryum ya da benzeri organik beyin sendromlarına yol açması ihtimaller arasındadır ve vakaların bu açıdan dikkatli değerlendirilmesi gerektiği ileri sürülebilir (Stopford 2004).

Biber gazının bireyler üzerindeki ruhsal etkileri

Deneyimlenen fiziksel tahribatın şiddetiyle orantılı olarak kişide aşırı korku, çaresizlik ya da dehşet hissi gelişebilmekte ve bu yaşantılar stres düzeyinin yükselmesine sebep olabilmektedir. Akut stres tepkisi belirtilerinin varlığı ile karakterize bu erken dönemde hissizlik, dalgınlık, duygusal küntlük, şaşkınlık hali, sinirlilik, sıkıntı, ajitasyon, bunaltı, farkındalıkta azalma gibi belirtiler; daha ileri düzeyde ise derealizasyon, depersonalizasyon ve disosiyatif amnezi gibi yaşantılar görülebilmektedir. İlk anda ortaya çıkan bu belirtileri takiben bazı kişilerde yaşanan travmatik deneyimle ilgili tekrarlayıcı görüntüler, düşünceler, rüyalar, geri dönüş (flashback) benzeri yaşantılar, belirgin kaçınma davranışları (örn. olayları anımsatan düşünce, duygu, yer ve insanlardan uzak durmaya çalışmak), belirgin anksiyete ya da aşırı uyarılmışlık belirtileri (örn. uyumakta zorluk çekme, tahammülsüzlük irritabilite, düşüncelerini yoğunlaştırma güçlüğü, dikkatte artış, aşırı irkilme tepkisi gösterme, motor huzursuzluk) ortaya çıkabilir. Bu belirtilerin büyük bir çoğunluğu fiziksel belirtilerde olduğu gibi zamanla sönümlense bile, bazı insanlarda ilerleyerek tedavi gerektirecek düzeyde ağır psikiyatrik bozukluklara dönüşebilir. Kişide ortaya çıkan nefes alamama, boğulma hissi, geçici körlük, deride yaygın ve yoğun yanma hissi gibi şiddetli fiziksel belirtiler, sonraki dönemde gelişebilecek panik bozukluğu, fobik bozukluk, somatoform bozukluk ve depresyon gibi farklı psikiyatrik tabloların oluşmasına zemin hazırlayabilir. Uzun

dönemde gelişmesi en olası psikiyatrik bozukluk ise "Travma Sonrası Stres Bozukluğu'dur (TSSB)". TSSB'de kişinin gerçek bir ölüm ya da ölüm tehdidi, ağır bir yaralanma ya da kendisinin ya da başkalarının fizik bütünlüğüne yönelik bir tehdit olayını yaşamış, böyle bir olaya tanık olmuş ya da böyle bir olayla karşı karşıya gelmiş olması; bir başka ifadeyle başından bir "travmatik olay" geçmiş olması gerekmektedir. TSSB'de yeniden yaşama, kaçınma ve aşırı uyarılma şeklinde üç ana belirti kümesi vardır. Genel olarak akut stres belirtilerinin bir aydan daha uzun sürmesi ve klinik açıdan belirgin bir sıkıntıya ya da toplumsal, mesleki alanlarda ya da işlevselliğin önemli diğer alanlarında bozulmaya neden olması halinde TSSB tanısı konular (Amerikan Psikiyatri Birliği 1994).

Türk Tabipler Birliği (TTB) yaptığı açıklamada gösterilerde altısı ağır olmak üzere 8000'den fazla insanın yaralandığını, 11 kişinin gözünü kaybettiğini, 106 kişinin ağır kafa travması yaşadığını ve beş kişinin ise hayatını kaybettiğini bildirmiştir. Bu ölümlerin üçünün polisin biber gazını aşırı kullanması dahil olmak üzere uyguladığı orantısız ve aşırı güç nedeniyle yaşandığını gösteren güçlü kanıtlar mevcuttur (Türk Tabipler Birliği 2013c). Kitleler sadece açık alanlarda aşırı miktarda gaz maruz bırakılmamış, aynı zamanda kapalı mekanlarda kullanılması yasak olduğu halde otellere, revirlere, metro istasyonlarına, hatta evlerin içlerine de biber gazı atılmış ve buraya sığınmış olan insanlara bu yolla işkence uygulanmıştır. Olaylar sırasında hayatını kaybeden ve yaralananların önemli bir kısmını, gaz fişeklerinin bir silah gibi yakın mesafeden insanları hedef alarak kullanılması sonucu gelişen kafa travması ve kas-iskelet sistemi yaralanmalarına (yumuşak doku zedelenmeleri, kesiler, yanıklar, basit kırıklardan sekel bırakacak ciddiyette açık/kapalı kırıklara) maruz kalanlar oluşturmuştur. Öte yandan polis şiddetinden başta doktorlar olmak üzere sağlık çalışanları da payına düşeni almıştır. Direniş sırasında devlet tarafından sunul(a)mayan acil tıbbi hizmetleri vermek amacıyla kurulan revirler polis tarafından basılmış, biber gazına maruz bırakılmış, birçok sağlık personeli dövülmüş, darp edilmiş ve yıldırma amacıyla gözaltına alınmıştır. Eylemcilerle birlikte sağlık çalışanlarının maruz kaldığı tüm bu yaşantıların yukarıda tanımlandığı şekilde travmatik olay kap-

samına girdiği ortadadır. Dolayısıyla tüm bu dehşet verici travmatik olaylar bizzat deneyimlenerek ya da şahit olunarak gezi parkı olaylarına katılan insanların ruh sağlığını etkilemiş, başta TSSB olmak üzere çeşitli psikiyatrik bozuklukların gelişimine zemin hazırlamış olabilir.

TTB tarafından gezi parkı olayları sırasında biber gazına maruz kalan 11155 kişiyle yapılan anket çalışmasında en sık görülen psikiyatrik belirtilerin sersemlik hissi, halsizlik, baş ağrısı, sinirlenme, sıkıntı, konsantrasyon bozukluğu ve bunaltı olduğu bildirilmiştir. Gazla karşılaşmanın hemen ardından ortaya çıkan psikolojik belirtiler toplam belirtilerin %7.4'ünü oluşturmuştur. Bir saatten fazla süren belirti kümeleri karşılaştırıldığında bu oranın %10.8'e yükselmesi dikkat çekmektedir. Bir başka ifadeyle, bu veri, fiziksel belirtilerde gerileme gözlenirse bile psikiyatrik belirtilerde düzelenin doğası gereği daha uzun zaman aldığı, kronikleşmeye eğilim gösterebileceği ve bu açıdan dikkatli ele alınması gerektiği şeklinde değerlendirilebilir (Türk Tabipler Birliği 2013d).

Türkiye İnsan Hakları Vakfı (TİHV) İstanbul Temsilciliği gösteriler sırasında polisin uyguladığı aşırı şiddet sonucunda tedavi, rehabilitasyon ve belgeleme amacıyla başvuran 220 kişinin tamamının biber gazına maruz kaldığını ve bu maruziyetle ilişkili yakınma ve bulguların tespit edildiğini, ayrıca başvuruların yarısından fazlasında ise gaz bombası kapsülünün çarpmasına bağlı mekanik etki ile fiziksel yaralanmaların bulunduğunu bildirmiştir. Başvuranların büyük çoğunluğu gerek genel ruhsal değerlendirme gerekse belgeleme amacıyla psikiyatristler tarafından konsulte edilmiş, maruz kaldıkları travmatik olayların etkisi ile uyumlu olarak ortaya çıkması beklenen kaygı, endişe, tedirginlik hali, fiziksel tepkiler, uyku, zihinsel işlevler gibi birçok alanda çeşitli ruhsal etkiler tanımlanmıştır. TİHV İstanbul Temsilciliği'nde değerlendirmeleri yapan ruh sağlığı çalışanları bu belirti ve bulguların ne kadarının şiddet ve travmatik yaşantıların genel etkisi ile ne kadarının kimyasal gazlara maruziyete bağlı olduğunu ayırt etmenin zor olduğunu özellikle belirtmişlerdir (Ünüvar ve ark. 2013).

Her ne kadar insanlar gösterilere kendi özgür iradeleri ile katılsalar ve başlarına gelebilecekler hakkında bir fikir sahibi olsalar da, bazıları için

uygulanan aşırı biber gazı, orantısız şiddet ve yoğun fiziksel tahribat ve etkileri yukarıda tanımlanana benzer bir ruhsal travmaya yol açmış olabilir. Travma alan yazınından da bildiğimiz üzere travmatik olaya maruz kalan bireylerde çeşitli risk faktörlerinin varlığına göre %3 ila 87 arasında değişen oranlarda TSSB gelişmektedir (Aker 2006). Risk faktörleri arasında travmatik olayın yaşamı tehdit etmesi, fiziksel yaralanma ve kayıplara yol açması, kasıtlı ve insan eli ile yapılması, hissedilen korku, çaresizlik ve dehşetin aşırı olması, travmatize olmuş bir topluluğun üyesi olmak, akut veya süregelen ikincil streslerin varlığı, basın yayın aracılığıyla travmatik görüntülere maruz kalmak, bekar olmak, düşük sosyoekonomik düzey, düşük eğitim düzeyi, çocuk veya yaşlı olmak, azınlık üyesi olmak, kişinin kendisinde veya ailesinde psikiyatrik bir hastalık öyküsünün varlığı, genetik yatkınlık ve çocukluk çağında maruz kalınan ruhsal travmaların varlığı sayılabilir. Gezi olayları sırasında kullanılan aşırı gazın yaşamı tehdit eden, fiziksel yaralanmalara ve kayıplara yol açacak boyutlarda olması, kasıtlı olarak insan eliyle yapılması, medya aracılığıyla tekrar tekrar travmatik görüntülere maruz kalınması ve kişileri korkuya, dehşete düşürmesi gibi travmatizasyon açısından riski arttıran faktörlerin varlığına rağmen gerek yapılan gözlemlerde, gerekse bildirimlerde (Ünüvar ve ark. 2013) TSSB'nin çok az görüldüğü yaygın bir görüştür. Direnişçileri travmatik stresten koruyan faktörlerin başında eylemin toplumun gözünde meşru kabul edilmesi ve hem Türkiye'de hem de yurtdışında yoğun bir destek bulması sayılabilir. Direnişçilerin kendi aralarında ve genel olarak toplumla dayanışma içinde olması haksızlıkların görünür hale gelecek anlaşılmasına, uygulanan şiddetin deşifre olmasına ve toplumsal destek mekanizmalarının devreye girmesine yol açmış, mağdurların travmatik stresle daha kolay baş edebilmesini sağlamıştır (Kaptanoğlu ve Eşsizozlu 2013). Bir adım daha ileri gidecek olursak travmatik olaya maruz kalmış birçok insan önceden deneyimlemedikleri bazı duygular yaşadıklarını, birçok anlamda kendilerini daha iyi hissettiklerini, ben yerine biz demeye başladıklarını, yalnız olmadıklarını fark ettiklerini ve hiçbir şeyin değişmeyeceğine dair inançlarının yerle bir olarak potansiyellerinin ayırına vardıklarını ifade etmişlerdir. Bir başka ifadeyle birçok insan öncesine kıyasla daha

mutlu, özgür ve güvende hissettiğini belirtmiştir. "Travma sonrası büyüme (post traumatic growth)" olarak adlandırılan bu pozitif yönde değişim, dayanışan bireyin sadece kısa süreli ihtiyaçlarının giderilmesiyle değil, kendini ve toplumu değiştirmedeki rolünü görebilmesi ve toplumla temas ederek birlikte eyleme kapasitesinin farkına varabilmesi ile mümkün olmuştur (Demirok ve ark. 2013).

Biber gazının toplum ruh sağlığı üzerindeki etkileri

Gezi parkı olayları sırasında aşırı miktarda biber gazı kullanılması ile ilişkili travmatik olaylar sadece tek tek bireylerin değil, tüm toplumun ve onu oluşturan çeşitli bileşenlerin ruh sağlığını da etkilemiştir. Kitleler gaz bulutları altında yıldırılmaya, şiddet yoluyla korkutularak sindirilmeye ve düşüncelerinden ve barışçıl eylemlerinden dolayı ayrımcılığa uğrayarak, cezalandırılmaya, terörize edilmeye çalışılmıştır. Toplum bütün bu travmatik olaylara bizzat veya medya aracılığıyla tanıklık ederek, böyle bir olayın bilgisine sahip olarak ya da olaylardan etkilenmiş kişilere yardım ederek doğrudan değil ama ikincil olarak travmatik strese maruz kalmıştır. Bu duruma ikincil travmatizasyon adı verilir (Figley 1995). Ancak bireysel düzeyde olduğu gibi toplumsal düzeyde de insanların birbirleriyle dayanışması, adaletin yerini bulacağı yönünde umudun yeşermesini ve mağduriyetlerin giderilebilmesi için gerekli yalnızlık duygusunun kırılmasını sağlayarak toplumsal onarımın önünü açmıştır.

Judith Herman "Travma ve İyileşme" isimli kitabında travmatize insan ve toplum arasındaki gediğin onarılmasının ilk olarak travmatik olayın kabulüne, ikinci olarak da toplumun yapacaklarına bağlı olduğunu belirtmiştir. Herman'a göre bir insanın ya da topluluğun zarar gördüğü kamusal olarak kabul edilince, toplum zararın sorumluluğunu saptamak ve yarayı tamir etmek için eyleme geçmek zorun-

dadır. Bu iki yanıt -kabul ve tazmin etme- mağdurun düzen ve adalet duygusunu yeniden inşa etmek için zorunludur (Herman 1997). Gezi parkı olaylarında toplum yaşanan haksızlıkları ve insanların gördüğü kötü muameleyi kabul etmiştir. Henüz daha zarardan sorumlu olanların hepsinin tespit edildiğini ve yaraların iyileştirilmesi için gerekenlerin tümüyle yapıldığını söylemek güçtür. Ancak, yukarıda belirtildiği üzere en azından bazı olayların faillerinin tespit edilerek mahkemeye çıkarılmış olması ve adaletin sağlanması yönündeki ulusal ve uluslararası toplumun baskısı, travmatik stresin bir parça azalmasını sağlayabilmiştir.

SONUÇ

Tespit edebildiğimiz kadarıyla biber gazının aşırı kullanımının yol açtığı uzun dönemli ruhsal etkiler hakkında gerek ülkemiz gerekse yurtdışında bugüne kadar yetkin desenli bir araştırma yapılmamıştır. Konuyla ilgili bilgiler daha çok gözlemlere ve anekdotal görüşlere dayanmaktadır. Biber gazının birey ve toplum ruh sağlığına etkilerinin araştırıldığı çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Sonuç olarak, kimyasal silah olarak da nitelenen biber gazının özellikle uzun dönemde beden ve ruh sağlığı üzerine olan etkileri, tarafsız ve kapsamlı bilimsel çalışmalarla derinlemesine araştırılıp, netleştirilinceye kadar kullanımına izin verilmemesi gerektiği bilim adamları tarafından savunulmaktadır (Hu ve ark. 1989). Unutulmamalıdır ki, yaşananlar sonrasında ortaya çıkan fiziksel belirtiler büyük oranda iyileşebilir. Ancak insanların ve toplumun ruhunda yaratılan tahribatın iyileşmesi çok daha zordur ve zaman alır.

Yazışma adresi: Dr. Okan Taycan, Haydarpaşa Numune Eğitim ve Araştırma Hastanesi Psikiyatri Bölümü, okantaycan@yahoo.com

---

KAYNAKLAR

Aker AT (2006) 1999 Marmara depremleri: Epidemiyolojik bulgular ve toplum ruh sağlığı uygulamaları üzerine bir gözden geçirme. Turk Psikiyatri Derg, 17:204-212.

Amerikan Psikiyatri Birliği (1994) Mental Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal El Kitabı, Dördüncü Baskı (DSM-IV), (Çev. Ed.: E Köroğlu) Hekimler Yayın Birliği, Ankara, 1995.

Baker EL (1994) A review of recent research on health effects of human occupational exposure to organic solvents. A critical review. J Occup Med 36:1079-1092.

Bulut Y, Kara M (2012) Biber gazının insan üzerinde etkileri ve insan hakları yönünden değerlendirilmesi: Hatay polis meslek

- yüksekokulunda bir uygulama. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9:1-29.
- Demirok İ, Tepeli AD, Yalçınöz B (2013) Bağzı psikoloji söylemlerine geziden bir bakış. Teorik Bakış Dergisi, 2:129-133.
- Eşsizöğlü A, Yaşan A, Bülbül I ve ark. (2009) Bir Terörist Saldırısı Sonrasında Travma Sonrası Stres Bozukluğu Gelişimini Etkileyen Risk Faktörleri. Türk Psikiyatri Derg. 20:118-126.
- Figley CR (1995) Compassion Fatigue: Secondary Traumatic Stress Disorders from Treating the Traumatized. New York Brunner/Mazel, s.7.
- Herman JL (1997) Travma ve İyileşme. Şiddetin sonuçları, ev içi istismardan siyasi teröre. (Çev. T Tosun), İkinci Baskı, Literatür Yayınları, İstanbul, 2011, s.91-95.
- Hill AR, Silverberg NB, Mayorga D ve ark. (2000) Medical hazards of the tear gas CS. A case of persistent, multisystem, hypersensitivity reaction and review of the literature. Medicine (Baltimore), 79:234-240.
- Hu H, Fine J, Epstein P ve ark. (1989) Tear gas--harassing agent or toxic chemical weapon? JAMA, 262:660-663.
- Kaptanoğlü C, Eşsizöğlü A (2013) Psikososyal açıdan gezi direniş ve toplum ruh sağlığına etkileri. Toplum ve Hekim, 28.
- Karagama YG, Newton JR, Newbegin CJ (2003) Short-term and long-term physical effects of exposure to CS spray. J R Soc Med, 96:172-174.
- National Toxicology Program (1990) NTP Toxicology and Carcinogenesis Studies of 2-Chloroacetophenone (CAS No. 532-27-4) in F344/N Rats and B6C3F1 Mice (Inhalation Studies). Natl Toxicol Program Tech Rep Ser, 379:1-191.
- Olajos EJ, Stopford W (2004) Riot Control Agents and Acute Sensory Irritation. Riot Control Agents: Issues in Toxicology, Safety and Health, Olajos EJ, Stopford W (Eds) CRC Press, 1st ed, s. 65-78.
- Radikal gazetesi (2013a) Gezi eylemlerinin bilançosu açıklandı. 4 Kasım 2013 tarihinde http://www.radikal.com.tr/turkiye/gezi_eylemlerinin_bilancosu_aciklandi-1138770 adresinden indirildi.
- Radikal gazetesi (2013b) Polis20 günde ne kadar biber gazı kullandı. 4 Kasım 2013 tarihinde http://www.radikal.com.tr/turkiye/polis_20_gunde_ne_kadar_biber_gazi_kullandi-1138224 adresinden indirildi.
- Smith J, Greaves I (2002) The use of chemical incapacitant sprays: a review. J Trauma, 52:595-600.
- Stopford W (2004) Chronic Toxicity of Riot Control Agents. Riot Control Agents: Issues in Toxicology, Safety and Health, Olajos EJ, Stopford W (Eds), CRC Press, 1. baskı, s.145-160.
- Stopford W, Sidell FR (2004) Human Exposures to Riot Control Agents. Riot Control Agents: Issues in Toxicology, Safety and Health, Olajos EJ, Stopford W (Eds) CRC Press, 1. baskı, s.201-230.
- Türkiye Psikiyatri Derneği (2013) Basın açıklaması. 7 Kasım 2013 tarihinde <http://www.psikiyatri.org.tr/presses.aspx?press=-352&type=24> adresinden indirildi.
- Türk Tabipler Birliği (2011) Kimyasal Silahlar Gösteri Kontrol Ajanları. Birinci Baskı. Türk Tabipler Birliği Yayınları, Ankara, s.7-31.
- Türk Tabipler Birliği (2012) Hopa Raporu. 8 Kasım 2013 tarihinde <http://www.ttb.org.tr/kutuphane/hoparpr.pdf> adresinden indirildi.
- Türk Tabipler Birliği (2013a) Basın açıklaması. 5 Kasım 2013 tarihinde <http://www.ttb.org.tr/index.php/Haberler/gaz-3884-htm1> adresinden indirildi.
- Türk Tabipler Birliği (2013b) Basın açıklaması. 7 Kasım 2013 tarihinde <http://www.ttb.org.tr/index.php/Haberler/kimyasal-3880.htm1> adresinden indirildi.
- Türk Tabipler Birliği (2013c) Göstericilerin Sağlık Durumları 1 Ağustos 2013. 7 Kasım 2013 tarihinde <http://www.ttb.org.tr/index.php/Haberler/veri-3944.htm1> adresinden indirildi.
- Türk Tabipler Birliği (2013d) Kimyasal Gösteri Kontrol Ajanlarıyla Temas Edenlerin Sağlık Sorunları Değerlendirme Raporu. 7 Kasım 2013 tarihinde http://www.ttb.org.tr/images/stories/file/gaz_rapor1.pdf adresinden indirildi.
- Uluslararası Af Örgütü (2013) Gezi Parkı Eylemleri Türkiye'de toplanma özgürlüğü hakkı şiddet kullanılarak engelleniyor. 8 Kasım 2013 tarihinde <http://www.amnesty.org.tr/ai/system/files/GeziParkiTR.pdf> adresinden indirildi.
- Ünvar Ü, Özyıldırım İ, Orhon L (2013) Gezi Parkı Direniş ve insan hakları. Türkiye Psikiyatri Derneği Bülteni, 16:18-19.
- Weir E (2001) The health impact of crowd-control agents. CMAJ, 164:1889-1890.
- Worthington E, Nee PA (1999) CS exposure--clinical effects and management. J Accid Emerg Med, 16:168-170.